

ЕТНОМОВНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: НАСЛІДКИ РОСІЙЩЕННЯ

Володимир Скляр

УДК 316.347(477)

У статті визначено чинники, які впливали на формування української ідентичності за часів бездержавності. Розкрито сутність російської імперської політики щодо України. Встановлено статус українства в Україні за часів бездержавності (підпорядкована етнічна більшість) та домінантне становище росіян. Опіраючись на аналіз статистичних матеріалів переписів населення, окреслено вплив політики російщення за радянських часів на зміни етномовної структури населення України загалом та її окремих областей. З'ясовано наслідки інерційного впливу етномовних процесів доби бездержавності на сучасну Україну.

Ключові слова: Україна, українство, етномовні процеси, етнічний склад та мовна структура населення, імперська політика Росії, російщення, інерційні впливи доби бездержавності.

The factors which have influenced on the forming of Ukrainian identity in the times of State system lack are determined in the article. The essence of the Russian imperial policy concerning to Ukraine is shown. The status of Ukrainians in Ukraine in the times of State system lack (subordinated ethnic majority) and the dominant status of the Russians are established. The influence of the Russification policy of the Soviet times on the changes of ethnic and language structure of the inhabitants of Ukraine in general and its separate regions is considered. The investigation is based on the analysis of statistical materials of the population censuses. The consequences of inertial influence of ethnic and language processes of the times of State system lack on modern Ukraine are found out.

Keywords: Ukraine, Ukrainian people, ethnic and language processes, ethnic and language structure of the population, imperial policy of Russia, Russification, inertial influences of the times of State system lack.

Надзвичайно важливою подією в історії України стало здобуття незалежності в 1991 році. Однак сьогодні Україна є не лише посттоталітарною, але й постколоніальною країною. На етномовну ідентичність населення сучасної України продовжують впливати етномовні процеси попередньої доби бездержавності. Нинішня етномовна ситуація в Україні є безпосереднім результатом 300-літньої колоніальної політики Російської імперії, зокрема й СРСР. Фактично Україна досить тривалий час перебувала під російською окупаційною владою, бо СРСР був лише різновидом Російської імперії, унаслідок чого українство зазнало істотного впливу політики російщення.

Головним завданням сучасної етнології як складової українознавства є не тільки вивчення традиційної української культури, але й дослідження етномовних процесів в Україні як у минулому, так і в сьогоденні. Неабияке значення для дослідження етномовної проблематики має аналіз статистичних матеріалів переписів населення України.

В українській науці останнім часом активізувалися дослідження етномовних процесів, наукової проблематики, яка, по суті, була заборонена за радянських часів. Ці процеси відображені в доробку етнологів, істориків, політологів та географів, таких як В. Борисенко [1; 2], М. Дністрянський [3], В. Євтух [5; 6], В. Зінич [7], В. Капелюшний [8], В. Котигоренко [9], І. Кресіна [10], В. Крисаченко [11], С. Кульчицький [12], Р. Лозинський [13], В. Наулко [4; 16], Ю. Огульчанський [17], А. Пономарьов [30], В. Романцов [21], Т. Рудницька [22], В. Сергійчук [23], Г. Скрипник [31]. Наукові студії щодо історії та сучасного стану мовного середовища українства активно проводять українські мовознавці Л. Масенко [14; 15], Г. Півторак [18], Я. Радевич-Винницький [19], О. Ткаченко [28].

Визначальною ознакою українства є усвідомлення ним власної ідентичності, єдності та самодостатності в мовному, культурному та ментальному вимірах, а також розуміння відмінностей від інших (чужих) етносів. Тобто

усвідомлення своєї органічної цілісності, неповторності та самодостатності, взаємозв'язку всіх поколінь українства. Незважаючи на перервність українського державотворення, втрати власної еліти, геноцид, етноцид та лінгвоцид, кожне нове покоління українства народжувало нову еліту, яка продовжувала боротися за власну державність, за звільнення з-під влади країн-окупантів, за збереження власної української ідентичності.

В умовах бездержавності чужинецькі держави обмежували розвиток української ідентичності й проводили політику мовної та етнічної асиміляції українства. Особливо активно цю політику здійснювала російська влада. **Російщення України — це послідовна політика російської окупаційної влади (як царської, так і радянської), спрямована на повне підпорядкування України та українства з метою поглинання шляхом асиміляції та перетворення його в частину «руського міра», де немає місця незалежній Україні.**

Головним підсумком цих процесів в Україні, насамперед в урбаністичному середовищі, стала **деукраїнізація**. Її безпосереднім проявом стало зменшення питомої ваги українців та україномовного населення серед загальної чисельності населення України. І, навпаки, рівень частки росіян та російськомовного населення невпинно зростає. **Фактично зміни етномовного складу населення України за часів бездержавності (насамперед за радянської доби) означали не що інше, як заміну українців та україномовного населення на росіян та російськомовне населення.**

Такі зміни стали безпосереднім результатом становища українців в Україні як масового етносу (підпорядкованої більшості), а росіян — як домінуючої меншості. За визначенням американського науковця Р. Скемергона, панівне становище в суспільстві може займати як більшість, так і меншість. В умовах бездержавності домінуючою може бути «група меншості», більшість займає підпорядковане становище, тобто є «масовим етносом» [24, с. 456].

Масовий етнос (підпорядкована більшість) — чисельно найбільший, але підпорядкований етнос в умовах відсутності власної державності. За своїм статусом масовий етнос не відрізняється від меншин і зазнає мовної та етнічної асиміляції з боку домінуючої меншості. Масовий етнос відносно до його загальної чисельності значно менше представлений на верхніх щаблях суспільної піраміди. Підпорядкована більшість, порівняно з домінуючою меншістю, має нижчий рівень зосередження у великих містах, адміністративних, промислових та науково-освітніх центрах. Для масового етносу характерна вища демографічна потужність, але помітно нижча комунікативна, порівняно з домінуючою меншістю.

Домінуюча меншість — чисельно менший, але політично домінуючий етнос. В умовах бездержавності домінуюча меншість виконує функції етнічної більшості, перетворюючи останню на підпорядковану більшість (масовий етнос). Домінуюча меншість зосереджується переважно у великих містах, адміністративних, промислових та науково-освітніх центрах, має непропорційно велике щодо своєї загальної чисельності представництво на верхніх щаблях суспільної піраміди. Домінуюча меншість має нижчу демографічну потужність, але значно вищу комунікативну, порівняно з підпорядкованою більшістю.

У добу бездержавності України на зміни етнічного складу та мовної структури її населення впливали не лише природний приріст чисельності українців і росіян, а передусім міграції та процеси мовної та етнічної асиміляції українства. Радянська міграційна політика «обміну кадрів» призвела до масового переселення українців за межі України, насамперед у кліматично несприятливі північні та східні регіони Росії, де вони (унаслідок етнічної асиміляції) вже в другому поколінні перетворювалися на росіян не лише безпосередньо в Росії, але і в інших союзних республіках. Навпаки, на територію України, насамперед до урбаністичного середовища, масово переселялися росіяни.

Згідно з аналізом статистичних матеріалів переписів, протягом 1970–1989 років за приростом чисельності як у відносних, так навіть і в абсолютних показниках українці в цілому в Україні поступалися росіянам, відповідно, 3,42 % (1 205 094 особи) та 14,74 % (1 345 271 особа) [20]. Тобто **загальна чисельність усього населення України впродовж 70–80-х років ХХ ст. зростала переважно не за рахунок українців, а якраз за рахунок росіян**. Тому рівень частки українців в етнічному складі населення України поступово, але неухильно скорочувався на тлі помітного зростання рівня частки російської етнічної меншини.

Особливо активно зростала чисельність росіян в абсолютних показниках у Криму, Донецькій, Луганській, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях, а також у Києві. До того ж на півострові за 1959–1989 роки їхня чисельність навіть подвоїлася. Понад половину всіх росіян в Україні зосереджувалося в Криму та на Донбасі, і це більше ніж в інших 22 областях та Києві разом узятих [20]. **Масове заселення росіянами Криму та Донбасу, насамперед урбаністичного середовища, переконливо свідчить про те, що ці етнічні землі України за радянських часів поступово перетворювалися на російські.**

Як свідчить аналіз статистичних матеріалів Всеукраїнського перепису 2001 року, і через десять років після здобуття Україною незалежності в 19 областях і в Києві серед росіян переважали мігранти з Росії. А для переважної більшості мігрантів їхньою історичною батьківщиною назавжди залишається країна походження. Це ще раз переконливо свідчить про те, що **масове заселення України росіянами було зовсім не випадковим, а стало результатом цілеспрямованої міграційної політики радянського режиму**. Попри це, у жодній з областей України росіяни не склали абсолютної більшості серед усього населення. І лише серед міського на-

селення Криму, і то за рахунок мігрантів, росіяни становили абсолютну більшість, а серед сільського населення півострова — відносно більшість [20].

Фактично реалізувався принцип: «Хай живе росіянин в Україні, а українець — на Сахаліні». Тому не випадково чисельність росіян у самій Російській Федерації за 1926–1989 роки менше ніж подвоїлася, а в Україні зросла майже вчетверо (з 2,9 млн осіб до 11,3 млн осіб). Найвищим рівень частки українців серед усього населення в 1989 році спостерігався серед усього населення півночі Росії: Мурманської, Тюменської, Магаданської областей та АР Комі [20]. Тобто російська влада традиційно використовувала українців для освоєння кліматично несприятливих північних районів.

До України, крім росіян, мігрували представники етносів союзних республік та автономій, які в умовах дисперсного розселення і розповсюдження екзогамії (міжетнічних шлюбів) зазнавали не природної мовної та етнічної українізації, а російщення. Визначальною ознакою домінантності етносу, природно — більшості, неприродно (штучно) — меншості, є низький рівень розповсюдження двомовності. Для домінантного етносу вона просто зайва. **Двомовність є характерною ознакою етнічних меншин та підпорядкованої більшості (масового етносу), як і у випадку українців в умовах бездержавності.**

Головним засобом знищення української ідентичності стала імперська політика Росії щодо України, яка прикривалася гаслами про «братерство», твердженням про те, що українці та росіяни є фактично одним етносом. Ця міфологема царських часів активно пропагується нині В. Путіним з єдиною метою — заперечити можливість власного українського державотворення, ствердити національну неповноцінність та меншовартість українства. Виникає риторичне питання: для чого одному народу мати дві держави? Українцям фактично пропонують відмовитися від власної ідентичності та розчинитися в «руском міре».

Така політика проводилася царською Росією, СРСР, як і нинішньою Російською Федерацією, яка розширює межі «руського міра» за рахунок порушення територіальної цілісності України шляхом військової агресії в Криму та на Донбасі. Російська імперія відкрито забороняла українську мову, що викликало відкритий спротив. Більшовицька Росія, знищивши Українську державність (УНР), нав'язувала українству ідею, що УРСР є українською державою у складі СРСР. Тобто імітувалася українська державність, щоб прикрити «братерством» окупаційний характер російської влади в Україні.

«Братерство» не може бути однобічним. Якби українці, білоруси та росіяни дійсно були «братніми народами» (теза радянської пропаганди) чи «єдиним народом» (міфологема царської та сучасної Росії), то українці вільно володіли б не лише російською, але й білоруською мовою: білоруси, відповідно, не лише російською, але й українською мовою. Та й росіяни тоді б вільно могли спілкуватися українською та білоруською мовами. «Двомовними» ж насправді є лише українці та білоруси, а якраз не росіяни. Зросійщення українців та білорусів не є проявом міфічного «братерства», а стало результатом багатовікової імперської політики Росії, спрямованої на їхню насильницьку мовну та етнічну асиміляцію, тобто перетворення їх на «справжніх» росіян.

Етнос лише тоді вільно розвивається, коли усвідомлює внутрішню єдність та відмінності від інших етносів. Радянський режим свідомо руйнував внутрішню єдність українства, протиставляючи західних українців («бандерівців») — східним («правильним» українцям, «хохлам»). З іншого боку, нав'язувалася ідея щодо українців та росіян як єдиного «радянського народу». Прихована за шатами «братерства» імперська політика радянської доби виявилася ефективним засобом знищення української ідентичності.

Щоб прискорити асиміляцію всього етносу, колонізатор намагається асимілювати його еліту та знищити чи ізолювати непокірних.

Так, ще наприкінці XVIII ст. козацька еліта перетворилася на російських дворян, а Гетьманщина стала «Малоросією». Ще більших втрат українство зазнало у XX ст.: «Розстріляне відродження», Голодомори 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 років, придушення будь-якого прояву українського національно-визвольного руху. Відбувалося навіть свідоме російщення української мови. З метою зближення її з російською проводилися так звані реформи української мови 1933, 1946 та 1960 років [див.: 14; 15]. Ці реформи фактично стали проявом етноциду та лінгвоциду. Не випадково перші дві реформ збіглися в часі з Голодоморами — геноцидом українства.

Для прискорення асиміляції українства імперська Росія використовувала засіб дискредитації в очах українського загалу української національної еліти, яка боролася за незалежність України. Тому супротивників імперії в XIX ст. — на початку XX ст. називали «мазепинцями» (поміж ними і Тараса Шевченка), у період між Першою та Другою світовими війнами — «петлюрівцями», а в повоєнний час і до нині — «бандерівцями».

Українська державність на початку XX ст. виявилася нетривалою й була знищена внаслідок агресії з боку більшовицької Росії за три роки війни. Державність латишів, литовців та естонців була знищена СРСР в 1940 році протягом кількох днів. Однак 20 років незалежності країн Балтії в період між Першою та Другою світовими війнами сприяли ствердженню їхньої власної ідентичності. На відміну від латишів, литовців та естонців, переважна більшість українців до 1991 року не усвідомлювали, що їхні землі окуповані Росією (СРСР). Російська держава формувала власну імперську ідентичність, свідомо обмежувала й навіть нищила власну ідентичність поневолених етносів, у тому числі українства.

Становище росіян як домінуючої меншості в Україні в добу бездержавності сприяло широкому розгортанню процесів мовної та етнічної асиміляції українців на власних етнічних землях. За визначенням сучасного україн-

ського мовознавця Л. Масенко, в умовах бездержавності України російська мова стала для українців мовою пристосування, а рідна українська — мовою спротиву [див.: 14; 15].

На відміну від країн Балтії, де зміни етнічного складу та мовної структури населення стали результатом масового заселення цих країн росіянами та зросійщеними за мовою представниками інших етносів, зокрема й українцями, в Україні за радянських часів досить ефективним засобом стало поєднання масових міграцій з асиміляційними процесами в середовищі українців. Ці процеси найактивніше відбувалися в містах, незважаючи на перевагу за чисельністю українців серед усього населення. Мовна асиміляція (зросійщення) українців була лише перехідним етапом до їхньої етнічної асиміляції — перетворення на росіян.

Варто наголосити, що впродовж 1959—1989 років мовна структура населення України змінювалася не на користь україномовного, а на користь російськомовного населення. За цей час приріст чисельності україномовного населення як у відносних, так і в абсолютних показниках досить істотно поступався російськомовному населенню, відповідно, 8,86 % (2 709 600 осіб) та 66,12 % (6 726 165 осіб). Частка україномовного населення серед приросту загальної чисельності населення України за цей час складала лише 28,27 %, а рівень частки російськомовного населення досягав 70,19 % [20]. **Тому загальна чисельність усього населення України за 1959—1989 роки зростала переважно за рахунок російськомовного, а не україномовного населення. Тобто відбувалося інтенсивне російщення України.**

За цей час рівень частки російськомовного населення серед усього населення України збільшився з 24,30 % до 32,84 %. Тобто, якщо в 1959 році кожен четвертий мешканець України належав до російськомовного населення, то в 1989 році — уже кожен третій. Рівень частки україномовного населення, навпаки, зазнав помітного зменшення —

з 72,99 % до 67,53 %. Однак рівень частки росіян серед загальної чисельності населення України, попри зростання, залишався помітно нижчим, відповідно, 16,94 % та 22,07 %, а рівень частки українців, навпаки, — вищим, незважаючи на зменшення, відповідно, 76,81 % та 72,73 % [20]. Тобто спостерігалися досить значні відмінності між етнічним та мовним складом населення України якраз унаслідок політики російщення.

Протягом 1959—1989 років **особливо активно відбувалася заміна україномовного населення на російськомовне на Донбасі.** Зокрема, за цей час чисельність україномовного населення в Донецькій області зменшилася на 14,26 % (270 028 осіб) на тлі досить інтенсивного зростання чисельності російськомовного населення — на 56,90 % (1 303 255 осіб). Таке ж співвідношення в динаміці чисельності україномовного та російськомовного населення за цей час спостерігалось і в Луганській області, відповідно, 20,56 % (257 845 осіб) та 39,29 % (663 003 особи). У всіх інших південних та східних областях приріст чисельності україномовного населення значно поступався рівневі зростання чисельності російськомовного населення. Причому в переважній більшості центральних та північних областей України, де внаслідок депопуляції спостерігалось скорочення чисельності україномовного населення на тлі досить значного приросту чисельності російськомовного населення [20].

Отже, інтенсивне зросійщення населення за радянських часів відбувалося на всій території України. Найменшим вплив цих деструктивних для українства асиміляційних процесів спостерігався в західних областях, насамперед у Галичині. Основні тенденції та наслідки етномовних процесів в Україні в другій половині XX — на початку XXI ст. більш повно відображені в попередніх монографіях автора [25].

Державний кордон сучасної України не збігається з межами української етнічної території, яка існувала ще на початку XX ст. На українських етнічних теренах, які нині

опинилися за межами України, ще 100 років тому українці домінували за чисельністю, а зараз перетворилися на малочисельну етнічну меншину, якраз завдяки мовній та етнічній асиміляції. Майже третина площі тодішніх українських етнічних земель залишилася за межами сучасного державного кордону України. Це фактично втрачені українські етнічні землі: у Румунії — Подунав'я, Південна Буковина та Східне Закарпаття; у Молдові — Придністров'я; у Словаччині — Західне Закарпаття (Пряшівщина); у Польщі — Лемківщина, Холмщина, Підляшшя та частина Надсяння; у Білорусі — Берестейщина. Найбільше за площею українських етнічних земель (близько 150 тис. кв. км), де ще в 20-х роках ХХ ст. українці становили більшість серед усього населення, залишилося у складі Російської Федерації — Північна Сіверщина (Стародубщина), Північна Слобожанщина, Західна Донщина та Кубань. Унаслідок прискореної мовної та етнічної асиміляції (зросійщення) українці на цих теренах перетворилися на росіян. Україна не претендує на повернення своїх колишніх етнічних земель, але й відкидає будь-які претензії з боку сусідніх держав щодо своєї території.

Аналіз статистичних матеріалів Всеукраїнського перепису населення 2001 року переконливо доводить, що інерційний вплив етномовних процесів радянської доби полягає передусім у тому, що українська мова залишається мовою неповного поширення в усіх вимірах: територіальному, поселенському, соціальному, віковому, як наслідок цього — і в етнічному (в межах українців) та міжетнічному (мова міжетнічних взаємин). У поселенському вимірі неповнота її використання виявляється в зросійщенні урбаністичного мовного середовища українців, насамперед у великих містах [23].

Регіональна специфіка поширеності української мови свідчить про неповне її територіальне використання на півдні та сході, а також у великих містах центральних областей при збереженні україномовного середовища

в західних областях та в сільській місцевості інших областей, окрім Криму й частково Донбасу. Обмеження функціонування української мови в соціальному вимірі полягає передусім у нерівномірному розподілі україномовних за рівнем освіти: чим вищим був рівень освіти, тим більшим виявлявся рівень мовної асиміляції (зросійщення) українців. Найбільше асимільовані за мовою українці, які мали повну вищу освіту, а найменше — з початковою освітою [20].

Відірваність значної частини українців від української мови та культури, особливо осіб з вищою освітою, деформує соціальну структуру українства, руйнує стабільність його мовного середовища, негативно впливає на формування національної ідентичності всього українського загалу. Збереження домінування російськомовних на верхніх щаблях суспільної піраміди в містах зумовлює продовження зросійщення урбаністичного середовища насамперед у південних та східних областях. Перевага за чисельністю російськомовного населення у великих містах, передусім в обласних центрах найбільш урбанізованих областей, забезпечує їх домінування в цілому в Південно-Східній Україні [20]. Це і є безпосереднім наслідком доби бездержавності — перебування українських земель у складі Російської імперії та СРСР.

Тому росіяни разом зі зросійщеними за мовою українцями та представниками інших етносів, залишаючись у меншості серед загальної чисельності населення, складають більшість на верхніх щаблях суспільної піраміди, зокрема й серед осіб з вищою освітою, за винятком західних і частини центральних областей. Україномовні становлять лише частину творчої, освітянської та наукової інтелігенції, однак фактично опинилися в меншості серед українського політикуму та в адміністративному апараті, особливо в східних та південних областях, і майже зовсім не представлені серед фінансово-промислових груп.

На відміну від України, демократичні сили країн Балтії в 1991 році усунули від влади

компартійну номенклатуру, колоніальну за своєю природою. У цих країнах проведено деконунізацію, а також люстрацію та виявлено агентуру КДБ. До того ж мігранти, не лояльні до нових держав, не отримали громадянства. Нові демократичні уряди балтійських країн з часу здобуття незалежності взяли курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, проводили цілеспрямовану державну політику щодо подолання наслідків колоніального та тоталітарного минулого. В Україні при владі частково залишилася колишня компартійна адміністрація, з допомогою якої в умовах грабіжницької приватизації утворилися потужні фінансово-промислові олігархічні клани, для яких Україна значною мірою — лише територія для економічного визиску та збагачення. Чимало з колишньої партноменклатури та її ставлеників мають російсько-радянську ментальність та не відповідають критеріям дійсно української національної еліти.

З боку частини такої «псевдоеліти», яка лише за назвою є українською, спостерігається, у кращому разі, байдужість до української мови й української ідентичності, не є рідкісними випадки ворожості у формі прикритої чи замаскованої українофобії. Природу цього явища розкрила І. Кресіна: «Деякі росіяни — громадяни України суб'єктивно заперечують свою об'єктивну приналежність до української нації, не ідентифікують себе з нею, у них спотворені уявлення про етнічну та національну спільноту та відповідно свідомість <...>, бо національне суб'єктивно пов'язується з іншою нацією-державою — Росією» [10, с. 111].

Це явище, на жаль, має масовий характер і стосується не лише етнічних росіян, але й значної частини зросійщених українців, які насправді є росіянами за мовою та самосвідомістю. Українським у них є лише етнічне походження. Особливо багато таких залишається в Криму та на Донбасі, з чого і скористалося кремлівське керівництво, спробувавши створити міфічну «Новоросію» на півдні та сході України. Однак без прямого

військового втручання Росії («зелених чоловічків») навряд чи вдалося б окупувати Крим та частину Донбасу. Про це свідчить крах інспірованої з Москви «русской весни» 2014 року в усіх інших південних та східних областях України.

Соціальний статус і ресурсний потенціал україномовних та російськомовних у незалежній Україні істотно різняться, і не на користь перших. Тому й за роки незалежності українська мова, здобувши формально статус державної, фактично нею так і не стала. Хоча чинна правова база, що визначає державний статус української мови, цілком достатня для забезпечення його реалізації. Головна причина гальмування цих процесів полягає у відсутності політичної волі в окремих державних очільників та активна протидія як усередині України, так і зовні, з боку керівництва Російської Федерації, яке створило на теренах України потужну мережу свого впливу, у тому числі й на органи державної влади, включаючи й безпекові, а також проросійські партії, громадські та релігійні організації.

Свідченням безпосереднього впливу Росії на силові структури України стали події в Криму в лютому — березні 2014 року. За інформацією секретаря РНБО О. Турчинова, переважна більшість військовослужбовців, працівників СБУ, особливо міліціонерів, порушивши присягу, зрадили Україну та перейшли на бік Росії. Це стосується й більшості державних службовців Криму. Подібною виявилася ситуація і на Донбасі навесні 2014 року, за винятком військовослужбовців та прикордонників, абсолютна більшість яких залишилися вірними Україні. У лютому 2014 року зрадили Україну й найвищі керівники силових структур, серед них — міністри оборони та внутрішніх справ, очільник СБУ, головнокомандувач ВМС. Усі вони втекли до Росії, як і колишній президент та прем'єр-міністр, як і значна частина колишніх урядовців України.

Варто зазначити, що зміни етномовної структури населення України в добу бездержавності

відбулися не через природні етномовні процеси, а стали безпосереднім наслідком довготривалої і цілеспрямованої політики Росії за часів царського, а пізніше й радянського режимів. Тому й подолання цих наслідків не відбудеться «само по собі», а стане результатом послідовної та системної державної політики, яку повинна проводити дійсно українська національна еліта за активної підтримки українського громадянського суспільства. Тож без української національно-свідомої еліти як загальнонаціональної, так і регіональної, неможлива розбудова справді незалежної європейської України. Як переконливо свідчить історичний досвід країн Центральної та Східної Європи (колишніх бездержавних етносів), якраз національна еліта визначає престиж власної держави та престиж державної мови серед загалу, формує національну ідентичність у цілому.

Отже, **фактично лише відродження незалежності України 1991 року зуміло зупинити повзуче її російщення та реальну загрозу поглинання Росією**. Проте й після здобуття Україною незалежності неоімперське

кремлівське керівництво не втратило бажання зберегти контроль над українством. Революція Гідності в Україні нарешті поставила крапку на концепції повного підпорядкування її Росією та включенні до «русского міра» як новітнього імперського проекту.

Тому, втративши контроль над усією Україною, кремлівське керівництво пішло на її територіальне розчленування. Щоб не допустити здійснення європейського вибору України, Росія в 2014 році розпочала «гібридну війну». Ця агресія призвела до окупації Криму та частини Донбасу, де найбільше збереглися інерційні впливи етномовних процесів доби бездержавності України. Це переконливо засвідчує, що і нинішня кремлівська влада продовжує проводити традиційну імперіалістичну політику щодо України. Консолідація українського загалу в боротьбі за незалежну Україну, інтеграції її до євроатлантичних структур є нагальним завданням сучасної еліти, яка українською повинна бути не лише за назвою. Це має стати запорукою відновлення територіальної цілісності України.

Джерела та література

1. Борисенко В. К. Етнічний склад населення України. *Українська етнологія* / за ред. В. К. Борисенко. Київ : Либідь, 2007. С. 60–69.
2. Борисенко В. К. Міф про поліетнічність України. *Пам'ять століть*. 2002. № 2. С. 3–7.
3. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів : Літопис, 2006. 490 с.
4. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич, Т. Р. Кияк, В. М. Кривцова ; за ред. В. Наулка. Київ : Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. 423 с.
5. Євтух В. Б. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. Київ : Стило, 2004. 243 с.
6. Євтух В. Б., Трошинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник. Київ : Наукова думка, 2004. 344 с.
7. Зінич В. Т. Сучасні етнодемографічні процеси в Україні. Київ : РВПС України НАН України, 2004. 67 с.
8. Капелюшний В. П. Історичні та етнічні основи розвитку української нації у ХХ – на початку ХХІ ст. *Українська етнологія* / за ред. В. К. Борисенко. Київ : Либідь, 2007. С. 27–43.
9. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. Київ : Світогляд, 2004. 726 с.
10. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз). Київ : Вища школа, 1998. 389 с.
11. Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри. Київ : НІСД, 2005. 368 с.
12. Кульчицький С. В. Донбас і Крим в економічному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. 616 с.

13. Лозинський Р. М. Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд). Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 503 с.
14. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ : Києво-Могилянська академія, 2004. 163 с.
15. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 135 с.
16. Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні. Київ : Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. 80 с.
17. Огульчанський Ю. А. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. 68 с.
18. Півторак Г. І. Українці: звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. Київ : Віпол, 2014. 280 с.
19. Радевич-Винницький Я. К. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання. Київ ; Дрогобич : Посвіт, 2011. 592 с.
20. Розрахунки автора за статистичними матеріалами переписів населення України.
21. Романцов В. О. Український етнос: на одвічних землях. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2004. 200 с.
22. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. Київ : Ін-т соціології НАН України, 1998. 170 с.
23. Сергійчук В. І. Етнічні межі та державний кордон України. Київ : Українська Вид. Спілка, 2000. 415 с.
24. Скемергон Р. Етнічність і меншини. *Націоналізм* : антологія / упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000. С. 455–457.
25. Скляр В. М. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення. Київ : Просвіта, 2008. 392 с.
26. Скляр В. М. Етномовні процеси в українському просторі: 1989–2001 рр. Харків : Ексклюзив, 2009. 546 с.
27. Скляр В. М. Українське прикордоння: етномовна структура населення за матеріалами перепису 2001 року. Харків : ФОП Панов А. М., 2017. 414 с.
28. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. Київ : Спалах, 2004. 272 с.
29. Українська мова у XX сторіччі – історія лінгвоциду. Документи і матеріали / за ред. Л. Т. Масенко. Київ : Києво-Могилянська академія, 2005. 399 с.
30. Українці : у 2 кн. / за наук. ред. А. Пономарьова. Опішне : Укр. народознавство, 1999. Кн. 1. 512 с. ; Кн. 2. 524 с.
31. Українці : у 3 т. / редкол.: Г. Скрипник (голов. ред.) та ін. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2005. Т. 2. 254 с.

References

1. Borysenko V. (2007) Etnichniyi sklad naseleennia Ukrainy [Ethnic Composition of Ukrainian Population]. *Ukrayinska etnologiya* [The Ukrainian Ethnology] (ed. V. Borysenko). Kyiv: Lybid, pp. 60–69.
2. Borysenko V. (2002) Mif pro polietnichnist Ukrainy [A Myth on Ukraine's Multiethnicity]. *Pamyat stolit* [Memory of Old Times], № 2, pp. 3–7.
3. Dnistrianskyi M. (2006) *Etnopolitychna heohrafiya Ukrainy: problemy teorii, metodolohiyi, praktyky* [The Ethno-Political Geography of Ukraine: Theory Issues, Methodologies, and Practices]. Lviv: Litopys, 490 pp.
4. Nauлко V. (ed.) (2001) *Etonatsionalni protsesy v Ukraini: istoriya ta suchasnist* [Ethno-National Processes in Ukraine: History and Modernity]. Kyiv: Chief Specialized Editorship of Belles-Lettres in Languages of Ukraine's National Minorities, 423 pp.
5. Yevtukh V. (2004) *Etnosuspilni protsesy v Ukraini: mozhyvosti naukovykh interpretatsiy* [Ethno-Social Processes in Ukraine: Possibilities of Scientific Interpretations]. Kyiv: Stylos, 243 pp.
6. Yevtukh V., Troshchynskiy V., Halushko K., Chernova K. (2004) *Etonatsionalna struktura ukrayinskoho suspilstva* [Ethno-National Structure of Ukrainian Society]. Kyiv: Naukova dumka, 344 pp.
7. Zynych V. (2004) *Suchasni etnodemohrafichni protsesy v Ukraini* [Modern Ethno-Demographic Processes in Ukraine]. Kyiv: Ukrainian Productive Forces Research Council of the NAS of Ukraine, 67 pp.
8. Kapeliushnyi V. (2007) Istorychni ta etnichni osnovy rozvytku ukrayinskoyi natsiyi u XX – na pochatku XXI st. [Historical and Ethnic Principles of Ukrainian Nation's Development through the XXth to Early XXIst Centuries]. *Ukrayinska etnologiya* [The Ukrainian Ethnology] (ed. V. Borysenko). Kyiv: Lybid, pp. 27–43.
9. Kotyhorenko V. (2004) *Etnichni protyrychchia i konflikty v suchasniy Ukraini: politilohichniy*

konsept [Ethnic Contradictions and Conflicts in Modern Ukraine: A Political Sciences Concept]. Kyiv: Svitohliad, 726 pp.

10. Kresina I. (1998) *Ukrayinska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy (etnopolitychnyi analiz)* [Ukrainian National Consciousness and Modern Political Processes (An Ethno-Political Analysis)]. Kyiv: Vyshcha shkola, 389 pp.

11. Krysachenko V. (2005) *Dynamika naseleennia: populatsiyni, etnichni ta hlobalni vymiry* [Population Development: Population, Ethnic, and Global Dimensions]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 368 pp.

12. Kulchytskyi S. (2016) *Donbas i Krym v ekonomichnomu ta etnokulturnomu prostori Ukrainy: istorychnyi dosvid, moderni vyklyky, perspektyvy* [Donbas and the Crimea in Economic and Ethno-Cultural Spaces of Ukraine: Knowledge of History, Modern Challenges, and Prospects]. Kyiv: Institute of Ukrainian History of the NAS of Ukraine, 616 pp.

13. Lozynskyi R. (2008) *Movna sytuatsiya v Ukraini (suspilno-heohrafichni pohliad)* [Linguistic Situation in Ukraine (A Social and Geographic View)]. Lviv: I. Franko LNU, 503 pp.

14. Masenko L. (2004) *Mova i suspilstvo: postkolonialnyi vymir* [Language and Society: A Postcolonial Dimension]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 163 pp.

15. Masenko L. (2011) *Surzhyk: mizh movoyu i yazykom* [Surzhyk: Between *Mova* and *Yazyk*]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 135 pp.

16. Naulko V. (1998) *Khto i vidkoly zhyve v Ukraini* [Who and Since When Has Lived in Ukraine]. Kyiv: Chief Specialized Editorship of Belles-Lettres in Languages of Ukraine's National Minorities, 80 pp.

17. Ohulchanskyi Yu. (2006) *Etnichna struktura ukrayinskoho suspilstva: uyvni ta diysni problemy* [Ethnic Structure of Ukrainian Society: Imaginary and Actual Problems]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 68 pp.

18. Pivtorak H. (2014) *Ukrayintsi: zvidky my i nashi mova. Doslidzhennia, fakty, dokumenty* [The Ukrainians: Where Are We and Our Language From? Studies, Facts, Documents]. Kyiv: Vipol, 280 pp.

19. Radevych-Vynnytskyi Ya. (2011) *Dvomovnist v Ukraini: teoriya, movovzhvannia* [Bilingualism in Ukraine: Theory, History, and Usage of Language]. Kyiv, Drohobych: Posvit, 592 pp.

20. *Rozrakhunky avtora za statystychnymy materialamy perezysiv naseleennia Ukrainy*

[Auctorial Calculations After Statistical Data of Ukraine's Population Censuses].

21. Romantsov V. (2004) *Ukrayinskyi etnos: na odvichnykh zemliakh* [Ukrainian Ethiv Group: On Primordial Lands]. Kyiv: O. Teliha Publishers, 200 pp.

22. Rudnytska T. (1998) *Etnichni spilnoty Ukrainy: tendentsiyyi sotsialnykh zmin* [Ethnic Communities of Ukraine: Trends of Social Changes]. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine, 170 pp.

23. Serhiychuk V. (2000) *Etnichni mezhi ta derzhavnyi kordon Ukrainy* [Ethnic Boundaries and Ukrainian National Frontier]. Kyiv: Ukrayinska Vydavnycha Spilka, 415 pp.

24. Skemerhon R. (2000) *Etnichnist i menshyny* [Ethnicity and Minorities]. *Natsionalizm: antolohiya* [Nationalism: An Anthology] (compiled by O. Protsenko, V. Lisovyi). Kyiv: Smoloskyp, pp. 455–457.

25. Skliar V. (2008) *Etnichni sklad naseleennia Ukrainy 1959–1989 rr.: etnomovni naslidky rosiyshchennia* [Ethnic Composition of Ukrainian Population throughout 1959 to 1989: Ethno-Linguistic Consequences of Russification]. Kyiv: Prosvita, 392 pp.

26. Skliar V. (2009) *Etnomovni protsesy v ukrayinskomu prostori: 1989–2001 rr.* [Ethno-Linguistic Processes within the Ukrainian Space: 1989 to 2001]. Kharkiv: Ekskluzyv, 546 pp.

27. Skliar V. (2017) *Ukrayinske prykordonnia: etnomovna struktura naseleennia za materialamy perezysu 2001 roku* [Ukrainian Borderlands: Ethno-Linguistic Structure of Population after the 2001 Census Materials]. Kharkiv: FOP Panov A. M., 414 pp.

28. Tkachenko O. (2004) *Ukrayinska mova i movne zhyttia svitu* [Ukrainian Language and Global Linguistic Life]. Kyiv: Spalakh, 272 pp.

29. Masenko L. (ed.) (2005) *Ukrayinska mova u XX storichchi – istoriya lingvotsydu. Dokumenty i materialy* [Ukrainian Language in the XXth Century – A History of Linguocide. Documents and Materials]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 399 pp.

30. Ponomariov A. (sci. ed.) (1999) *Ukrayintsi: u 2 kn.* [The Ukrainians: in Two Books]. Opishne: Ukr. narodoznavstvo, Book 1 (512 pp.), Book 2 (524 pp.)

31. Skrypnyk H. (ed.-in-chief) (2005) *Ukrayintsi: u 3 t.* [The Ukrainians: in Three Volumes]. Kyiv: M. Rylskyi IASFE of the NAS of Ukraine, Vol. 2, 254 pp.

Summary

Present-day Ukraine is not only a post-totalitarian, but also a post-colonial country. The current ethnic and language situation in Ukraine is a direct result of the 300-year-old colonial policy of the Russian Empire, including the USSR. As a result, the Ukrainians have suffered the influence of the Russification policy. The Russification of Ukraine is a consistent policy of the Russian occupying power (both the tsarist and Soviet one) directed to the complete making subordinate of Ukraine and Ukrainians with the aim to absorb by the way of assimilation and its transformation into a part of the *Russian peace*, where there is no place for Independent Ukraine.

Deukrainization is the main result of these processes in Ukraine, especially in the urban environment. Decrease of the proportion of Ukrainians and Ukrainian-speaking inhabitants among the total population of Ukraine and an increase of the share of Russians and Russian-speaking population has become its immediate result. In fact, changes in the ethnic and language structure of the inhabitants of Ukraine during the times of State system lack have meant nothing more than the replacement of the Ukrainians and the Ukrainian-speaking population by the Russians and Russian-speaking population.

Such changes have become a direct result of the Ukrainians situation in Ukraine as a mass ethnic group (subordinate majority), and Russians — as a dominant minority during the times of State system lack. The natural increase of the number of Ukrainians and Russians, but first and foremost migrations, as well as the processes of linguistic and ethnic assimilation of Ukrainians have influenced on the changes of the ethnic and language structures of its population during the times of State system lack.

According to the analysis of statistical materials of the censuses, during 1970–1989 the total number of the inhabitants of Ukraine has increased not due to Ukrainians and Ukrainian-speaking population, but just owing to the Russians and Russian-speaking representatives. Such changes have happened in the urban environment of the Eastern and Southern regions with a peculiar activity. Changes of the ethnic and language structures of the Ukrainian population during the times of State system lack have occurred not as a result of natural ethnic and linguistic processes, but become a direct consequence of a long-term and purposeful policy of the Russification of Ukraine. Therefore, the overcoming of these consequences will not take place *by itself*, but it will become the result of a consistent and systematic ethnic and language national policy with the active support of civil society in Ukraine.

Keywords: Ukraine, Ukrainian people, ethnic and language processes, ethnic and language structure of the population, imperial policy of Russia, Russification, inertial influences of the times of State system lack.